

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Науменко Наталії Олександрівни
«Особливості самосвідомості дітей з синдромом дефіциту уваги та
гіперактивністю»,**

**представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук за спеціальністю
19.00.04 – медична психологія**

За даними епідеміологічних досліджень показники розповсюдженості синдрому дефіциту уваги та гіперактивності серед дітей 7-12 років варіюються від 4 до 9 %. Причому, деякі дослідники стверджують, що при більш ретельному медико-психологічному обстеженні його можна діагностувати майже у 30-40 % школярів. Рухове розгальмування, імпульсивність та дефіцит уваги, що є ядерними дизонтогенетичними проявами синдрому гіперактивності, можуть не тільки впливати на формування інтелектуально-мнестичної сфери, але й на формування конкретних психічних функцій, поведінкових навичок і особистісних якостей. Саме це обумовлює важливість вивчення формування самосвідомості у таких дітей, в умовах розвитку суспільства, що орієнтується на підтримку індивідуальних потреб дитини в процесі її соціалізації. Тому дослідження Н.О. Науменко, присвяченого вивченню особливостей становлення самосвідомості у дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю є актуальним та значущим.

Робота містить вступ, 3 розділи, висновки, 5 додатків, список використаних джерел, кількість яких складає 202 найменування. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних робіт, що проводились у лабораторії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН

Оцінка змісту роботи. У вступі дисертаційної роботи обґрунтована актуальність проблеми, чітко сформульовано мета та завдання дослідження, наведено наукову новизну й практичне значення одержаних даних. Поставлені завдання цілком відповідають обраній проблематиці. Методи та застосований

комплекс діагностичних методик забезпечують досягнення і реалізацію поставлених у дослідженні завдань.

Перший розділ містить аналітичний огляд літератури щодо основних підходів до вивчення структурних особливостей самосвідомості та процесів, які впливають на формування самосвідомості дитини з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю. Представлені основні напрями та підходи до психокорекційної роботи з вищевказаною категорією дітей.

Особлива увага в огляді надається висвітленню закономірностей формування «Я – концепції» дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю, що сприяло формулюванню автором власного бачення структурно-динамічної моделі самосвідомості, яка відображає основні компоненти та їх взаємозв'язки.

У другому розділі автором представлена організація дослідження, виявлені особливості самосвідомості цієї категорії дітей. Встановлено стійкий взаємозв'язок показників рефлексії та антиципації із рівнем адаптації дитини в школі та наявністю негативних поведінкових проявів. Отримані результати свідчать про наявність порушень в обробці та оцінці дитиною отриманої інформації, що впливає на формування суб'єктивних уявлень про себе і свої можливості, а саме на самосвідомість дитини і ускладнює її соціальне функціонування. Це дозволяє визначити напрямки роботи в системі психокорекційних заходів спрямованих на розвиток антиципаційних здібностей і рефлексії даної категорії дітей.

Коректне застосування методів статистичного аналізу даних дозволило дисертантці розподілити, узагальнити, упорядкувати досить великий обсяг емпіричного матеріалу, отриманого за допомогою різноманітних діагностичних методів. Позитивною рисою дослідження є використання як традиційних опитувальників та шкал, так і проєктивних методів, що дозволило автору виявити конфліктні за своєю суттю переживання, що зазвичай витісняються свідомістю індивіда внаслідок дії захисних механізмів психіки. Треба підкреслити наявність оригінальних авторських методик, таких як: «Методика оцінки рівня рефлексії та

антиципації», експериментальне завдання «Алгоритм дій», анкети на визначення рівня шкільної адаптації та відношення до дитини у сім'ї, методика «Фіксації поведінкових проявів» для батьків, та модифікована методика «Якості характеру».

Третій розділ дисертації «Система психологічної корекції самосвідомості гіперактивних дітей», є логічним продовженням перших двох розділів, в якому представлені організація та основні етапи психологічної колекційної роботи, а також наведено результати формуючого експерименту.

До вагомих здобутків дисертаційного дослідження належить розроблена його авторкою система психокорекційних заходів, яка побудована на основі запропонованої структурно-динамічної моделі самосвідомості дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю. Представлена у роботі психокорекційна система передбачає роботу психолога з трьома складовими психокорекційного процесу, а саме: окремо з дітьми, з батьками та з сім'єю взагалі.

У роботі представлено етапи, модулі, зміст і процедури психокорекційної роботи, описані проблемні типи реагування (як батьків так і дітей) які виникали в ході проведення психокорекційних заходів та засоби їх нівелювання.

За результатами апробації запропонована система психокорекційних заходів показала свою ефективність.

Розділ достатньо ілюстрований рисунками, що спрощує сприйняття викладеного матеріалу.

Слід відзначити, що всі розділи власних досліджень відповідають поставленим у дисертації завданням, а їх докладне резюмування є основою для аргументації висновків роботи. Висновки дисертації в цілому віддзеркалюють її зміст і відповідають поставленим завданням.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Науменко Н.О., забезпечуються адекватною теоретико-методологічною базою, використанням сучасних теоретичних підходів до психологічної корекції самосвідомості дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю, репрезентативністю дослідницької вибірки (72 дитини віком від

9 до 12 років), коректною математико-статистичною обробкою одержаних емпіричних даних.

Робота має явні ознаки **новизни**. Автором вперше були визначено, що причиною недостатнього аналізу та інтеграції соціального досвіду у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю є зниження рефлексії та антиципації. Було розроблено структурно-динамічну модель самосвідомості таких дітей, що складається з «Я-концепції» та соматичного, афективного, когнітивного та поведінкового компонентів. Доведено, що саме в структурі цих компонентів виявляється зниження рівня рефлексії та антиципації. Доведено, що система корекційних заходів має бути спрямована на розвиток навичок самоаналізу, планування та оцінки ефективності своїх дій, підвищення регулятивної функції самосвідомості.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що запропоновано новий підхід до корекції самосвідомості дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю, створено авторські методики, які спрямовані на діагностику рівня рефлексії та антиципації, шкільної адаптації тощо, а також розроблено систему психокорекційних заходів, що спрямовані на розвиток самосвідомості даної категорії дітей. Основні науково-практичні положення дисертаційного дослідження впроваджено у роботу практичних психологів м. Києва та у навчальному процесі підготовки студентів-психологів вищих навчальних закладів м. Кременчук та м. Києва.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що дисертаційна робота Науменко Наталії Олександрівни є завершеним дослідженням, виконаним на належному науковому рівні, але робота, що рецензується, не позбавлена певних недоліків. Вважаємо за необхідне висловити і деякі **зауваження та побажання**:

1. Що стосується формування груп, автор досліджує особливості становлення самосвідомості дітей з синдромом дефіциту уваги і в експериментальній групі співвідношення хлопчиків та дівчат становить 6:1, але в роботі не розкрито яке співвідношення за гендерною ознакою було в групі контролю. Чи були групи у формуючому експерименті релевантними? Ця

обставина потребує окремого уточнення при описі вибірки. Також, вважаємо, що у формуванні вибірки було б доцільно дотримуватися середньостатистичного співвідношення хлопчиків та дівчат, яке для дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю складає 4:1.

2. При відборі дітей із синдромом дефіциту уваги враховувався діагноз та обстеження психіатра. В роботі не уточнено як формувалася група контролю, чи визначався неврологом або психіатром рівень здоров'я цих дітей, чи було зроблено ЕЕГ без наявності ознак дисфункції головного мозку.

3. При описі емпіричної частини дослідження, зокрема результатів кореляційного аналізу в підрозділі 2.3 не диференційовано сильні зв'язки між досліджуваними параметрами. Для кращої наочності бажано представляти кореляційну плеяду схематично.

3. В матеріалах третього розділу необхідно було повніше представити специфіку системи психокорекційних заходів, а також надати більш чіткі методичні коментарі до її проведення. А саме, у роботі не розкрито, яким чином враховувався розподіл дітей на чотири підгрупи при формуванні програм психокорекції. Також недостатньо чітко прописано організаційний момент психокорекційного процесу, чи були присутніми батьки на заняттях дитини з психологом та коли саме починалася робота із батьками, паралельно з модулями дитини, чи після певного етапу.

4. При оцінці ефективності психокорекційної роботи, авторка недостатньо розкриває вплив батьківського фактору на успішність змін у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю. А саме, чи була відмічена ефективність роботи із батьками тих дітей, у яких показники рефлексії та антиципації залишилися після роботи з психологом на низькому рівні.

5. Стиль викладу матеріалу дисертаційної роботи заслуговує загалом позитивної оцінки. Водночас в роботі зустрічаються окремі некоректні висловлювання, стилістичні огріхи, тож в подальшому авторці треба працювати над вдосконаленням власного стилю як науковця.

Висловлені зауваження і побажання не применшують цінність дисертаційного дослідження, у цілому воно справляє позитивне враження й заслуговує на позитивну оцінку. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в 10 роботах, з них 5 статей у фахових виданнях України та 1 стаття у міжнародному австрійському журналі. В цих роботах у повній мірі викладено основний зміст дисертації.

Зміст автореферату ідентичний дисертації й відбиває її основні положення.

Дисертація відповідає профілю спеціальності 19.00.04 – медична психологія.

Висновок: дисертаційна робота Науменко Наталії Олександрівни «Особливості самосвідомості дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю» є закінченим науковим дослідженням, виконана на належному науковому рівні, становить теоретичну та практичну цінність. Робота відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року, а її автор, Науменко Наталія Олександрівна, заслуговує на присудження ступеню кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія.

Офіційний опонент,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділення психології
Державної установи "Інститут охорони
здоров'я дітей та підлітків НАМН України "

Кирилова Олена Олександрівна

